

במשנה אבל בתלמוד יימצא שימוש בלשון גוזמא במקומות רבים [וכדברי הרשב"ם (בפסחים ק"ט. ד"ה משוי), שכל לשון 'שלש מאות' שבש"ס – לשון גוזמא היא] (עפ"י מאמר רבי אברהם בן הרמב"ם, נדפס בתחילת עין יעקב; תורת חיים חולין צ. וע"ע בהרחבה בספר מגדים חדשים ברכות נא:).
 כתב בספר בן יהוידע, טעם לכך שדברו בלשון הבאי – כי לכל מקרא או מאמר רו"ל יש סוד, ובבחינת הסוד אין כאן לשון הבאי אלא לשון אמיתית ומדויקת היטב, ורק בבחינת הפשט, שהוא כמו משל לענין הפנימי, הרי היא לשון הבאי (וע"ע בשו"ת הרמ"ע מפאנו עג).

'גפן של זהב'. ולכך עשו צורת גפן – להתברך כגפן, לפי שכנסת ישראל נמשלה בה (עפ"י פירוש המשנה לרמב"ם מדות ג, ח).

(ע"ב) 'על שבעים ושנים נימין נארגת'. בחולין (ז) הגרסה היא: 'נירין'. 'ניר' הוא קנה / מסגרת, המתוחים עליו חוטים בזמן האריגה. וכתב המהרש"א שם שיותר נראה כפי הגרסה שבמשניות: 'שבעים ושנים נימין'. ע"ש. (המפרש כאן פרש 'נימין' במשמעות נירים).

'ושתים עושים בכל שנה ושנה' – המפרש כתב, אלו שתי פרוכות שהיו כנגד אמה טרקסין. עוד אפשר לפרש: אחת לדביר ואחת לאולם (ערש"י ומהר"ם שיף חולין צ. וערש"ש כאן).

'משום ישוב ארץ ישראל' – אבל משום איסור בל תשחית – אין לחוש, אם משום שאינו עוקר האילן עם שרשיו אלא מסיר ממנו ענפים (עפ"י משנה למלך איסורי מזבח ז), אם משום שלצורך מצוה גדולה, למערכה, אין נחשבת 'השחתה' (עפ"י באר שבע. ובשאלת יעב"ץ (ח"א עז) הביא מכאן ראייה שלצורך מצוה מותר לקוץ אילן מאכל ובספר פתח עינים השיגו).

לפי טעמים אלו יובנו דברי המפרש שלא אסרו משום ישוב ארץ ישראל אלא בגפן ותאנה, מינים שנשתבחה בהם הארץ, אבל לא כגון אגוז וחרוב – והלא יש להוכיח מן הסוגיא בבבא-מזיעא (קא), שבכל נטיעות יש איסור בנטילתן משום ישוב ארץ ישראל? אך יש לחלק בין עקירת האילן ובין הכרתת ענפים, או משום צורך למצוה גדולה – שבכגון זה אין לחוש משום ישוב הארץ אלא בפירות חשובים שנשתבחה בהם הארץ (עפ"י שו"ת דובב מישרים ח"ג קכא).

תירוץ נוסף כתב בשו"ת דובב מישרים (ח"א קלד, ב), שאם נוטעים האילן מלכתחילה לקורות ולסייג – אין איסור בל תשחית (והוכיח זאת ממשנת ערלה פ"א ומהירושלמי שם). והכי נמי כיון שהיו רגילים בעצים אלו למערכה, הרי נטעום מלכתחילה לשם כך.
 ע"ע בבאור הסוגיא במשנה למלך שם ובספר חדושים ובאורים.

דף ל

'מי מעלה אברים לכבש'. חילקו את הולכת האברים לכבש כעבודה לעצמה והקטרת האברים כעבודה לעצמה, משום שראוי להתפלל קודם הקטרת האברים שיהא הקרבן לריח ניחוח, כמו שכתב הרא"ש (לא:). – לכן הפסיקו באמצע הולכתם, לקרוא את שמע ולהתפלל (חדושים ובאורים).
 יש להוסיף, מפני שרצו שהבשר ישהה במלח כשיעור מליחת קדירה [ע' מנחות כא. ומלבד ברית מלח בקרבנות, הלא טעונים

מליחה כדי להוציא את דמם כי אין להקריב הדם על המזבח, וכמו שהוציאו את הדם מן הלב (כדלהלן לא.), משום 'ממשקה ישראל' – כמו שכתב במנחת חינוך, מוסף השבת מלאכת דש] – לכך הפסיקו באמצע כדי לקרוא שמע ולהתפלל.

זהחביתין' – שאף על פי שמנחתו של כהן גדול היא, שצריך להביאה משלו – עבודותיה כשרות להעשות בכל כהן (עפ"י מנחת חינוך קלו, ז).

'אמר להן: צאו וראו אם הגיע זמן שחיטה... אמר להן: צאו והביאו טלה מלשכת הטלאים... השקו את התמיד בכוס של זהב. אע"פ שהוא מבוקר מבערב מבקרין אותו לאור אבוקות'. פירוש, בעוד אלו יוצאים לראות אם הגיע זמן השחיטה, הללו מביאים טלה ומכניסים אותו לשחיטה כדי שבהגיע הזמן יהא מוכן ומזומן לשחיטה (באורי הגר"א).

'השקו את התמיד' – כדי שיהא עורו נפשט בנקל (המפרש כט; רגמ"ה חולין ז; רמב"ם, ראב"ד ורא"ש; רע"ב); – כדי שהסירכות יהיו נמשכים, שלא יהא ח"ו בספק טריפה (באור הגר"א; פיה"מ לרמב"ם ורי"ף ור"ח ומאירי ביצה מ. והערוך הביא את שני הפירושים. וזו לשון הש"ך (י"ד לט סקל"ב): 'כן כתב הכל-בו קבלה מרבתי ומאת זובחי הזבח הבקיאין: בהמה שלא הושקתה מים קודם לשחיטה, כולה מלאה סרכות דקות וקשות...').
[אגב, בשו"ת אגרות משה (י"ד ח"א יב) תוך כדי דיונו בשאלה אם יש להקפיד מדינא לבוא אל הריאה דרך הטרפש לבדקה מן הסירכות, או אפשר לבוא דרך החזה – כתב שכמדומה שבקדשים לא היו קורעים את הטרפש כדי לבדוק הריאה, לפי שהטרפש בכלל האימורים להקריבו, וגנאי הוא לעשות בו נקבים].

'הוציאו משם תשעים ושלושה כלי כסף וכלי זהב' – לצורך העבודה לכל היום (עפ"י רמב"ם בפירושו ובהלכות תמידין ו; פירוש הראב"ד. והם כוללים מזוקות לדם, כלים למנחות וליין. ונראה שאם היה צורך היו מוסיפים כלים, אלא שלא היו פוחתים מצ"ג. 'חדושים ובאורים').

והרב מברטנורא כתב: 'לא אתפרש למה הוצרכו למנין של כלים הללו. ובירושלמי במסכת חגיגה אמרו: כנגד תשעים ושלוש אזכרות שבנבואות חגי זכריה ומלאכי'.

[בתוס' יום טוב האריך בחישוב האזכרות והסיק שצריך להגיה בירושלמי 'חגי ומלאכי' ללא זכריה. ופירש שלא נתכוונו החכמים לצוות להוציא כלי שרת כנגד השמות, אלא לפי שהוצרכו לכל כך כלים לכל יום, אתו ואסמכינהו אקראי שמצאו במספר הזה, והם שבשני ספרים אלו... והא לא קשה דיוציאו יותר וכמספר השמות שבשלושת הספרים – כי למה לנו להטריח הכהנים בכדי, וגם אפשר שלא רצו להוציא מספר גדול ורב שהוא יותר מכפלים שמן הצורך, שאם יעשה כן איש מן האישים יחשב לו לגאווה וגסות רוח. ולו יתברך הגדולה, ובמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו].
כלי השרת הללו, היו מניחים אותם על שלחן של כסף שהיה בעזרה, במערבו של כבש (עפ"י הרא"ש להלן לא:). ובספר 'חדושים ובאורים' צדד לומר שהניחום באכסדרה, בתחילת העזרה, כדי שיהיו מזומנים לכל עבודת הקרבנות.

(ע"ב) 'שתי מפתחות – אחד שהוא יורד באמת בית השחי ואחד שהוא פותח כיון'. פירוש: שני מנעולים היו לפשפש; מנעול אחד פותחו במפתח מבפנים על ידי שמכניס ידו פנימה עד בית שחיו, והשני פותחו 'כיון' – מיד, כלומר ממקום עמידתו בחוץ. או 'כיון' כלומר מכוון – לנוכח האדם, שאינו צריך לשוח כדי לפתחו (עפ"י ראשונים; רש"ש. וע"ע בבהגר"א ובתפארת ישראל).

'לא היה שוחט השוחט עד ששומע שער גדול שנפתח... מי שזכה בדישון מזבח הפנימי...'. נראה מסדר הדברים שתחילה שחטו את התמיד וקבלו את דמו – מיד עם פתיחת דלתות ההיכל. ובעוד שהיה שוחט ומקבל והולך יותר ממאה אמה עד שהוא גומר לזרוק הדם, בינתיים היה מסתיים דישון מזבח הפנימי ודישון המנורה. נמצא שהשחיטה קדמה לדישון המזבח והמנורה, וזריקת הדם היתה לאחר הטבת חמש נרות. כן משמע מהמשך המשניות שדם התמיד היה לאחר דישון המזבח והמנורה. ולכן הראשון שזכה בפייס היה השוחט ואחריו הזורק, שהרי הוא המקבל והקבלה סמוכה לשחיטה ממש, ורק אחר כך היה זוכה הכהן המדשן – כפי סדר העשייה (עפ"י באורי הגר"א. וכע"ז בחזון איש מנחות לו, ג-ד. וכבר כתב כן הראב"ד בפירושו).

הרש"ש תמה ע"ד בהגר"א, כיצד ניתן להספיק לדשן המזבח והמנורה בכדי הילוך מאה וחמשים אמה, והלא הוא כדקה אחת בלבד. ונראה שהיה משתהה בהליכתו ומתעכב מלזרוק עד לאחר הדישון, וכפי שמשמע מפירושו המשנה לרמב"ם (פ"ו). להלן לג:). וכן כתב הראב"ד בפירושו.

זוהי דעת אבא שאול (ביזמא יד). וכן סידר אביי לפיו סדר המערכה, וכן סוגיין דעלמא לומר בכל יום: הטבת חמש נרות קודמת לדם התמיד. ואילו לדעת חכמים, דישון מזבח הפנימי קודם לדם התמיד ודם התמיד קודם להטבת חמש נרות.

ונראה שגם לפי דעת חכמים, אפשר לשחוט מיד עם פתיחת הדלתות, ועד שהוא מגיע לעבודת הדם כבר נדשן מזבח הפנימי, ואז זורק הדם, ואח"כ מטיבים חמש נרות. וכן פסק הרמב"ם (בפיה"מ פ"ו ובהלכות תמידין ו) והסמ"ג, כחכמים. והלחם-משנה פרש בדברי הרמב"ם שהשחיטה נעשית ביחד עם הדישון (וכ"ה בלקוטי הלכות. וכן פרש הגר"א רפ"ו בדעת הרמב"ם אלא שתמה ע"ז). ואולם החזו"א (מנחות לו, ד) תמה על כך, שהרי השחיטה מהירה ואי אפשר לדשן בשעה קלה זו וגם אי אפשר לכוין בבת אחת, ולא מצינו שתי עבודות בבת אחת. אלא השחיטה קדמה לדישון – מיד עם הישמע פתיחת הדלתות.

ויש אומרים שגם שחיטת התמיד היתה נעשית לאחר דישון מזבח הפנימי (שיטה זו מובאת בלקוטי הלכות). ודעת הטור (או"ח מה ע"ש בבית יוסף) והרע"ב לפסוק כאבא שאול, שדם התמיד היה לאחר הטבת חמש נרות. וכן היא דעת תנא דתמיד, כדברי הראב"ד והחזו"א הנ"ל.

ומלשון המפרש נראה שלאבא שאול השחיטה נעשית לאחר הטבת חמש נרות, אך החזו"א העיר מלשון המשנה 'לא היה השוחט שוחט עד ששומע שער גדול שנפתח' – משמע ששוחט מיד עם פתיחת הדלתות והרי מתניתין כאבא שאול, כאמור. ובספר 'חדושים ובאורים' כתב שאין דיוק מן המשנה, כי יש לומר שכוננת התנא רק לרמוז שאם שחט קודם פתיחת ההיכל – פסול, אבל לא להורות ששוחט מיד עם פתיחת הדלתות.

'מיריחו היו שומעין...'. לכאורה כל אלו מעשה נסים המה (חדושים ובאורים). ואולם בתוס' יום טוב אין נראה כן. ובריטב"א (יומא לט) כתב אודות שמיעת קולו של כהן גדול ביריחו, מעשה זה היה בזמן הנס שהיו ישראל עושים רצונו של מקום. וכן הביא מירושלמי).

– חשב כאן עשרה דברים שנעשו בירושלים שהם מורגשים ביריחו, תשעה בשמיעה ואחרון בריח – ע' דברים עמוקים בספר דובר צדק לר"צ הכהן, עמ' 145. וע"פ פרי צדיק להוש"ר כט; שם משמואל וילך תער"ב.

'היו שומעין קול העץ שעשה בן קטין מוכני לכיור'. למהותו ותארו של המוכני – ע' במובא בזבחים כא.

'מי שזכה בדישון מזבח הפנימי... מי שזכה בדישון המנורה...'. נראה לי שלא היה מתחיל בדישון

המנורה עד שהיה גומר דישון מזבח – שלא היו עושין שתי עבודות יחד. וכן אמרו ביזמא: דישון מזבח הפנימי קודם לדישון המנורה (באורי הגר"א).
טעם הדבר שדישון מזבח הפנימי קדם לדישון המנורה – לפי שהמזבח משוך כלפי חוץ מן המנורה, והנכנס להיכל פוגע בו תחילה (עפ"י יומא לג. ע"ע בהרחבה בשבט הלוי ח"ו פד).

זבאחרונה כיבד את השאר לתוכו והניחו ויצא... ומניח את הכוז על מעלה שניה ויצא. המטיב את הנרות לא היה מוציא את הכוז מפני שלא נגמרה עבודתו עדיין, שהרי אינו מטיב שתי נרות עד לאחר דם התמיד. ואולם המטיב את המזבח, מדוע לא הוציא את הדשן עמו? –
לפי שדשן המזבח ודשן המנורה הולכים למקום אחד, למקום הנחת תרומת הדשן, ונס נעשה בהם שנבלעים במקומם, לפיכך אין להגדיל את הנס שלא לצורך ויש לשים את שניהם ביחד, לכן לא נטלו את הדשן של המזבח עתה אלא בשעה שנוטלים את דשן המנורה (עפ"י ראשונים. וע' בספר חונן דעה יומא לג שכתב לבאר כיצד אנו מתירים כניסה נוספת להיכל שלא לצורך עבודה אלא כדי שלא להגדיל הנס).
עוד יש לפרש, משום שכל הנכנס להיכל יש לו להשתחוות עד שלא יצא, ולא רצו לסדר השתחוואה קודם קריאת שמע ותפילה, הלכך יוצאים באמצע עבודתם לקרוא את שמע ולהתפלל, וחוזרים ומשתחוים וגומרים. וכיון שניכר שעדיין הם באמצע עבודתם, אין קפידא בכך שיוצאים ללא השתחויה (חדושים ובאורים).

'מי שזכה בדישון המנורה נכנס ומצא ב' נרות (מזרחית) [מערבית] דולקין, מדשן את השאר ומניח את אלו דולקין במקומן' – לפי שאמרה תורה בבקר בבקר בהיטיבו את הנרת – חלק ההטבה לשני בקרים. וכיון שמתחיל בהטבה, ממשיך ועושה את רובה. ואינו מטיב ששה נרות לעצמם ונר אחרון לעצמו משום שאין הטבה פחותה משני נרות (בהיטיבו את הנרת).

ומטיב החמש שלצד מערב דוקא, לפי שנאמר להעלת נר תמיד. מחוץ לפרכת העדת באהל מועד יערך אתו אהרן מערב עד בקר לפני ה'... – אמרה תורה: קבע נר להדליק ממנו שאר נרות, ואיזה זה נר מערבי (לפני ה'), כלומר השני ממזרח שהוא הראשון הקרוי 'מערבי' למי שבא ממזרח, ואין מעבירים על המצוות. ויש לומר שהוא הנר שהוקבע בו הנס בימי שמעון הצדיק שהיה דולק תמיד. [וסובר תנא דמתניתין, מנורה ממזרח למערב עומדת. ויש תנא הסובר מצפון לדרום. ע' מנחות צח. ונחלקו הרמב"ם והראב"ד (בית הבחירה ג) להלכה].

'מצאן שכבו' – אותם שני נרות מזרחיים, כגון לאחר שמת שמעון הצדיק – 'מדשנן' – לא דישון גמור, החלפת השמן והפתילה, שהרי שני נרות הללו הטבתן נעשית רק לאחר דם התמיד, אלא כלומר מתקן את הפתילה הקיימת, 'ומדליקן מן הדולקין' – אם יש מהנרות האחרים דלוקים. ואם לאו – מדליקן ממזבח העולה, 'ואחר כך מדשן את השאר' – החמש המערביים, מפנה את שארית השמן והפתילה ונותן חדשים ומניחם כבויים עד הערב. ואילו שני הנרות המזרחיים מדליק עתה, ומדשנן אחר התמיד. וכשנא להדליק בערב מדליק מן הנר השני ממזרח שהיה דלוק (הרב מברטנורא עפ"י רבנו ברוך ב"ר יצחק. וע' ברש"ש כמה הערות).

ושיטת הרשב"א (כפי שהובאה בקיצור בתוס' יום טוב כאן), שונה בכמה דברים מן השיטה הקודמת; א. אם מצא נרות דלוקים – אינו מכבם. ומה שאמרו 'מדשן את השאר' היינו אותם שכבו בלבד. [ומה שנקט 'מצא שתי נרות מזרחיות דולקים מניחן' – הוא הדין לשאר הנרות, אלא משום ההמשך נקט את אלו, כדי לומר שאם אותם נרות כבו חוזר ומדליקם]. ב. אם כבו שתי נרות מזרחיות – מדשנן ממש ומדליקן,

אם משום שסובר תנא דידן שאין צורך להפסיק בין הטבת חמש להטבת שתי נרות (וע' גם מהרש"א יומא טו), או גם אפשר שצריך הפסקה אלא שכל זמן שכבו יש להקדים הטבת השתים להטבת החמש, כדי לקיים לפני ה' תמיד. וה' דישון' שאמרו כאן לשתי הנרות – דישון גמור הוא (ע"ע בהרחבה בשיטת הרשב"א, בחו"א מנחות לו, ו. וע"ע בתוס' יומא עא. ד"ה ולהטיב; חדושים ובאורים להלן פ"ו).

לדעת הרמב"ם (תמידים ג, יב ובכסף-משנה), בכלל 'הטבת הנרות' – הדלקתם, והיו מדליקים את נרות המנורה גם בבקר כדרך שמדליקים בערב.

הראשונים תמחו על שיטה זו – ע' בשו"ת הרשב"א שט; ספר החינוך צח. וגם הרע"ב כתב: 'פליאה נשגבה בעיני, ולא שמעתי ולא ראיתי לאחד מרבתי שסובר כן'. וגם מרש"י נראה בכמה מקומות שסובר שלא היתה הדלקה אלא בערב. וכן כתבו בדעת הראב"ד (ע' כס"מ שם). וע"ע בענין זה במובא ביוסף דעת מנחות נ. עוד בבאור שיטת הרמב"ם – ע' חדושי הגר"ח (ביאת מקדש ט); אור שמח (תמידין ג, י); חזון איש מנחות לו, ה; שבט הלוי ח"א קצח.

יאבן היתה לפני המנורה. ע' במובא ביוסף דעת מנחות כט – רמזים וטעמים בענין המעלה שלפני המנורה.

זוהניח את הכוז על מעלה שניה ויצא. נראה שלכן הניחוהו על מעלה שניה, כי שם אינו בולט כל כך כמו למעלה או על הראשונה או על הרצפה (חדושים ובאורים).

פרק רביעי

ראשו לדרום. המפרש כתב: כדי לקרב השחיטה כמה שיותר אצל המזבח, שנאמר על ירך המזבח. ויש מפרשים טעם אחר: כדי שאחוריו יהיו מרוחקים מן המזבח, שאם ירביץ גללים, לא יהא סמוך למזבח. (עפ"י ראב"ד; הרב מברטנורא. ע"ע יומא לו ובראשונים, ובספר חזון דעה שם).

בא לו לקרן מזרחית צפונית ונותן מזרחה צפונה, מערבית דרומית – ונותן מערבה דרומה. הרא"ש פרש מה טעם מתחיל במזרח-צפון – לפי שהוא מקום לשחיטה. וגם מסיים במערב-דרום לפי ששירי הדם ניתנים בסמוך לו, על יסוד דרומי [ואינו נותן במזרח-דרום – שהרי לא היה שם יסוד]. ובגמ' (יומא טו:): אמרו שלכך מתחיל במזרחית-צפונית ולא במערבית-דרומית – מפני שכל פינות לא יהו אלא לימין.

דף לא

היה מפשיט ויורד עד שמגיע לחזה, הגיע לחזה – חתך את הראש ונתנו למי שזכה בו, חתך את הכרעים ונתנו למי שזכה בהן. מרק את ההפשט...'. הטעם לסדר הזה; כי ההפשט כולו צריך להיות לפני הניתוח, כמו שדרשו בתורת כהנים והפשט – כולו – ונתח... אכן משמע מלשון הכתוב שהראש והכרעים אינם בכלל 'הנתחים', שנאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים את הראש... וקרבו וכרעיו ירחץ במים, לכך הוא חותכם לפני גמר ההפשט. ועוד, שכך נוח יותר להפשט (עפ"י באור הגר"א),